

XXI.

Városmajor, 2005. október 3.

KEZDEM ELFELEDNI, AMIT FOGADTAM

Giuseppe Roncallit '58 őszén választják meg pápává, 78 éves már ekkor. Négy éve pápa már, amikor '62 októberében végre összegyűlnek a püspökök. Két hónapot vannak együtt, s nem születik semmiféle határozat. '63 tavaszán pedig meghal a pápa. Az év őszén már Montini pápa (VI. Pál) alatt folytatja munkáját a zsinat, és újabb két hónapi munka után kihirdeti első két dokumentumát a liturgiáról s a tömegtájékoztatási eszközökről. '64 őszén megint egybegyűlnek a püspökök, és két hónap után, november 11-én, már három dokumentum születik, s köztük a *Lumen Gentium*, talán a legjelentősebb, mert magáról az egyházzól mondja el üzenetét. Végül '65 őszén közel három hónapi tárgyalás után kihirdet a zsinat még tizenegy dokumentumot, és Szeplőtlen fogantatás ünnepén pontot tesz munkájára a világ összes püspökeinek gyülekezete, a zsinat. Száz évvel előtte volt az előző, és szintén a Vatikánban, de azt Garibaldi széjjelverte. Annak előtte meg háromszáz éve a tiroli Trentóban. A kétezer év alatt összesen húsz volt belőle, az utolsó félezerben meg összesen három. Nem minden nap történik ilyesmi.

Hogyan érintett ez engem? Hordom a Magyar Acélban a vasrudakat a mérlegre... – leltároznak az eróművészek –, s olvasom az *Új ember* cenzúrázott, nem különösen figyelmet ébresztő híradásait, s nyilván hallok arról, hogy vége lesz a latinul misézésnek, de nem olvasok még belőle semmit, s tán arról is hallok, hogy az atyák megszavaztak valamit Szent József szerepéről a liturgiában. De történik valami, ami már közelebből érint. A magyar egyház életében történik az. Mi az? '64 szeptemberében részleges megállapodást köt a Vatikán szocialista hazámmal, s ennek látható-fogható eredményeként rövid egy hónap múltán már fel is szenteltethet öt hazai papot püspöknek. Vége már XII. Piusz hallgató egyházának? Bizony vége. Nem volt nálunk püspökszentelés '51 tavasza óta. Most már újra lesznek püspökeink. Persze olyan papokból, akik bírják pártunk és kormányunk bizalmát, s akiknek majd dolguk lesz ország-világ előtt megvallani, hogy egyház és állam viszonya nálunk kielégítő, sőt még kitűnő is. A Rákosi meg Mindszenty okozta két rendkívüli évtized után helyreáll, ami öröktől fogva meghatározza a nemzetek életét, a trón és az oltár szövetsége? Igen, helyre áll. Casaroli, a vatikáni érsek s majdani vatikáni államtitkár, maga jön Budapestre tárgyalni az AEH államtitkárával. Internált püspökeinkkel nem tárgyal, csak leutazik hozzájuk Hejcére, hogy letérdeljen előttük, s áldásukat kérje.

– Szerettem volna belerúgni ebbe a digóba... – mondja majd az egyik, s az ezzel az álnok letérdepeléssel mélyen megalázott, mert a Vatikántól véglegesen félreállított hitvalló főpásztor.

Elmegyek Lányi Jánossal, egykor nosztrai rabtársammal, a Bazilikába, a püspökszentelésre. Azokéra, akikkel *gyalázatos dolgokat* művelnek majd a felszentelést engedélyező hatóságok, ahogyan halála előtt két héttel még az ekkor felszenteltek egyike, Cserháti, megvallja. A püspökszentelés után János bácsival állunk az utcasarkon, oda is köszön nekünk az újonnan szentelt püspök, Cserháti, amikor autójába száll, s mondja János bácsinak:

– Majd beszélgetünk...

Nem került sor rá. Majd halála előtt két héttel megvallja az ORF-nak, az osztrák tévének:

– Gyalázatos dolgot műveltek velünk...

János bácsi már 60-ban szabadult Márianosztráról. Évekig hevertetik, s csak utána kap papi alkalmazást. Két püspök internálva Hejcéen, ki tudja hány pap a börtönökben, s még egy jó hosszú évtizeden át..., de ők már megállapodtak. Nyilván – jövőendő nagy jók reményében. Persze a Vatikánban is, de pártunk- és kormányunkban is él a remény. Eszembe jut őrnagyom számomra baljós szava: *Megnézheti magának, hogy mit csinálunk mi a maga anyaszentegyházából.*

A Zsinat műve ez a továbblépés a *csinálásban*? Igen is meg nem is. A Zsinat úgy tárgyal az egyház és a világ viszonyáról majd 65-ben, hogy nem nevez néven senkit. Az atomháborúra kész – Hirosimán és Nagaszakin már túllevő – nyugati imperializmust sem, de a Gulagon a hatvan millió embernek javát már elpusztító bolsevizmust sem ítéli el. Csak a helytelen tanítást szabad elítélni, de a tőkéseket vagy az elvtársakat nem. Jézus ezt még nem tudta. Ő nem volt ilyen kíméletes. Nemcsak elveket hirdetett, de megjelölte azokat is, akik elveinek halálos ellenségei: *írastudók, főpapok és vének*. S mire jutott vele? Csak a keresztfára. Ezt akarjuk elkerülni? Tanítványaiként? Nem lehetséges, mert *nem lehet különb a tanítvány mesterénél. Ha engem üldöztek, titeket is üldözni fognak...*

Mondják, hogy a zsinat szüneteiben tárgyalták meg a kérdést a püspökök, s ott jutottak eredményre:

– *Jobb, ha püspökeink vannak – olyanok, amilyenek lehetnek –, mintha egyáltalában nincsenek.*

Hallottam én már ezt a hajdudorogi püspöktől is, aki nem engedte papjait barátkozni velem, s illegális lelkigyakorlatot tartani meg kisközösségeket alakítani, ezt sem engedte meg nekik. Miért?

– Mert elviszi őket az ávó, s ott maradnak falvaikban híveik szentségkiszolgáltatók nélkül.

Mert ha keresztre kerülünk, az ezzel jár. Persze Jézus ezt nem tudta. Ő nem is volt pap, zsinagógája sem volt, de anélkül is el tudta mondani, hogy *Szeressétek ellenségeiteket!* meg hogy *Boldogok a szegények*. Azt, amit az urak sohasem érthetnek meg. Az urak, akiknek nagy vagyonuk meg hadseregük van. Ők a hadvezérek meg a fő-gazdagok. Jézus a szentség kiszolgáltatását el tudta végezni, szegény, az emeleti felső teremben meg csakúgy, átutaztában is, Emmauszban, és templom nélkül is. S azt gondolta, hogy a szentség kiszolgáltatásának csak akkor van értelme, ha a szentségek a maga tanítása igazának a szolgálatában állnak. *Nem rendelkezett még történelmi tapasztalatokkal?* – úgy látszik. Csak látszik. Éppen a történelmi tapasztalatok alapján mondta, hogy ezeknek az uraknak nincsen helyük az ő Országában... S ezért küldte el a gazdag ifjút.

Sokkolt engem ez a részleges megállapodás, melynek szövege ma is, több mint negyven esztendő után is zárolt és titkos. Csak nekem van igazam, vagy én vagyok hülye egyedül? Vagy nem vagyok hülye, s aki másképpen látja a dolgokat, nem tudja mit beszél. Nem tudja, és nem tudja, hogy mi van az evangéliumban, vagy nem akarja tudni. Tizenöt éve már, hogy megírtam az '52 előtti bosurám arról, hogy *Szeretet az Isten*. Érvényes az még? Mintha kezdtem volna elbizonytalanodni. Egyszer, még a börtönben, Miki mondott valami jézusit, s utána még valami olyasmit is mondott nekem, hogy lehet, hogy én ezt már nem is vallom, s akkor csak a maga nevében mondja, amit mond. S én nem tiltakoztam ellene. Hatással volt rám a börtönbeli, a tíz éves posztgraduális tanfolyam? Majd tíz évet töltöttem együtt politikaiakkal, akik mind hatalomváltozásban és egy másféle hatalom megragadhatóságban reménykedtek. S én magam is hatalmat gyakorló szerettem volna lenni '49 előtt, s túl harmincadik évemen is, mert hát vissza akartam volna szerezni hazánkat a történelmi határokig. Az meg nem megy fegyverek és hatalom nélkül!

Újra kérdéssé lett, hogy mit is akart ez a keresztre feszített Jézus. Élhető vagy csak halható, amit akart? S ha csak halható is, valóban ő és az ő útja – az út? Valóban nincsen más? Meg kell tehát még egyszer nézнем magamnak az evangéliumokat! A Jézus ajkára adott szavakat. Mindet. Akkoriban olvastam Joseph Jeremias tanulmányát, hogy csak az *abba* szó származik

bizonyosan Jézustól, minden egyéb szava lehet a szerkesztő evangélistáké. Elgondolkodtatott ez. De hamarosan olvastam, hogy a német luteránus professzor, Jeremiás, tanulmányát megcáfolták: az *abba* szóról sem bizonyos, hogy Jézustól származik. Elolvastam még egy vastag s frissen írt német könyvet Jézusról, s munkához fogtam. De azzal, hogy a Jézus ajkára adott kijelentéseket vizsgálom meg, de azokat mindet, ha már nincs bizonyosság arról, hogy mit mondott ő, s mit adtak csak a szájára az evangélisták. Nesze neked, bibliakritika!

Vagy ötven ívlapra kigépeltem a négy evangélium Jézus ajkára adott mondatait, az összeset, az evangéliumok teljes anyagának kb. a felét. El is vágtam egy-egy mondatot, hogy egy sornál hosszabbak ne legyenek azok papírosomon. S utánuk egy sort szabadon hagytam. Dolgoztam vele egy pár hétig, mert közben kerestem kenyerem a Tempónál, meg jártam ki Pécelre Bandihoz. Amikor meglettem ezzel, akkor meg elkezdtem a kigépelte mondatok végére meg a következő sorban – betűket írni. Minek? Ezek a betűk jelezték, hogy milyen témák jutottak eszembe akkor, amikor egy-egy jézusi mondatot elolvastam. Persze teológiai témák jutottak eszembe. Az első mondat, amit kigépeltem, amit Jézus hallhatott belülről, keresztelésekor:

– *Ez az én szeretett fiam, akiben nekem kedvem telik.*

Írtam hozzá betűket: a, b, c...stb. Az *a* jelezte az istentant, a *b* Jézus istenfiúságát, a *c* hogy az Isten szeret, a *d* hogy szereti a Fiát, az *e* hogy kedvünk telhet egy más valakiben. Még nem tudtam, hogy analitikus tételeket gyártok, még nem tudtam, hogy *tartalomlemezést* végzek. Nem is tudtam, hogy van a nyelvtudománynak ilyen ága-boga is. Csak írtam a betűket, s kiírtam egy külön lapra, hogy mit jelentenek ezek a betűk. Aztán eljutottam a *zs* betűig, s elkezdtem használni jelölésül a nagybetűket: *A, B, C*...stb. Amikor ezek is elfogytak, akkor a görög betűket, a kicsiket, aztán meg az arab számokat. Hónapokat vett ez a munka igénybe. De egyre jobban izgatott.

Amikorra meglettem vele, kezembe vettem a külön lapot, melyen rajta voltak a betűszámok jelentései. Ezeket a jelentéseket szedtem utána csokorba, s a végén 27 témára vontam össze a száznál is több betűt, azaz hogy témát. A 27 témát valamiféle rendbe is raktam. A kigépelte evangéliumi mondatok elé – hamarosan rájöttem, hogy írnom kell egy sorszámot: 1, 2, 3... stb. Mindegyik és sorszámmal ellátott mondatomnál találtam egy csomó jelet. Az első témát is hordozták bizonyos betűk, a másodikat is, mind a huszonhetet. Rendkívül izgalmas volt újra végig menni az evangélium mondatain. Hogy melyik témához tartoznak azok a 27-ből. Az ötven gépelte lapon nagyon sok jelet találtam, s a 27 téma mindegyikéhez.

Amikor ezzel is megvoltam, írtam az egyes témákról az összes odavonatkozó helyeket feldolgozó dolgozatot. Ez is hónapokat vett igénybe. De hát ott voltak a nyári vakációk is, mert nemigen mentem nyaralni. Arra emlékszem, hogy nyaraltam egyszer Zamárdiban pár napot Frici és Erzsónál, Frici szüleinek nyaralójában. Miséztem is a parti szabadkerti kápolnában. Meg elmentem helyettesíteni János bácsit, aki közben plébániát kapott, s miséztem Sajtoskálon, Iklanberénybe, meg Lócson, azaz *Luócs*on, ahol *szép, kiék* szeme volt az embereknek. Meg meglátogattam Sándit meg Évit, az unokahúgomat, akiket én eskettem még '43-ban, s ekkor már három nagy gyerekük volt. Észrevettem, hogy nem nagyon igénylik látogatásaim. Miért, nem szerettek? De. Csak kényelmetlen voltam számukra politikai *megbízhatatlanságom* okán. Másodszori látogatásom után Sándi kísért ki a vasúthoz, s mondta:

– Ha pap volnék, én is úgy tennék, mint Te, de nekem gondolnom kell a családomra...

S voltam Szabó Jóska szüleinél Sajtoskálon '63-ban, mikor is Kádár amnesztiát adott az összes politikai raboknak, még a papoknak is, de Jóskának nem. Miért? Mert őt az imperialisták kémjeként ítélték el. A kémkedés abban állt, hogy elárulta, hogy faluja kellős közepén volt egy nem tudom hány emeletes kaszárnya, s egy vak embernek ezt a tényt elárulta. A vak ember az imperialistáknak dolgozott, Jóskát meg elítélték 15 évre. '56-ban elengedték feltételesen. 58-ban jött Hruscsov Tatabányára és Jóska feladata lett volna, hogy falujának népét, ahol plébánoskodott, elvezesse Hruscsovot hallgatni. Nem volt hajlandó rá a

szerencsétlen. Erre behozták a márianosztrai kegyhelyre, hogy letöltse a hátralevő 12 évét. Ott meg az operatívok kezelésbe vették.

– Szabadulhat, ha aláírja, hogy nekünk fog dolgozni.

Nem írt alá semmit.

– Tudja, hogy mi lesz ennek a következménye?

– Tudom, le kell töltenem büntetésemet.

Visszahozták hát Márianosztrára, s a '63-as amnesztia sem vonatkozott rá. Szülei meg vigasztalhatatlanok voltak. Írtam egy kérvényt Jóska érdekében, s leutaztam Sajtoskálra, hogy aláírassam szüleivel, majd onnan felmentem a győri püspökhöz. Bejutottam hozzá, s vele is aláírtam. Mondta a püspök, hogy az irodaigazgató majd rányomja kint a pecsétet. Kimegyek, s mondom az irodaigazgatónak, hogy mi a dolga. Széles mozdulattal kinyitja az összehajtogatott kérvényt, és mondja:

– Hát ez nem lehetséges!

Dühbe gurulok.

– Akkor megyünk vissza a püspökhöz!!!

Visszamegyünk, s az irodaigazgató mondja:

– Püspök úr is tudja, hogy pecsétet csak arra nyomhatunk, amire a vármegyei AEH-s engedélyt ad.

A püspök tehetetlenül áll. Kimegyünk, s mondom az irodaigazgatónak, hogy intézkedjék, s ajánlott levélben értesítsen és mihamarabb az eredményről. Egy héten belül megkaptam a pecsétes kérvényt. Így élt egyházunk '63-ban. De már nem sokáig. Lesz ez még cifrább is, amikor már a püspökök maguk nyomhatják a pecsétet arra, amit az AEH engedélyez nekik. Mindegy. Az eredmény a fontos. Jóskát a kérvény hatására egy pár hét múlva szabadon engedik. S hatvan éves korában megy majd nyugdíjba a győri vagongyár segédmunkásaként. Ilyen kiválóra fordul majd az egyház helyzete. De nem a szabójóska-félék számára!

Gondolkodom a '60-as évekbeli nyaralásaimról. Miután Szabó Jóska szabadult, külföldre utaztam vele, mert kaptam szocialista útlevelet. Megterveztünk egy nagyon szép utat: a felvidékre, amelyet sohasem láttam még. Csak Ipolyságot, amikor '39-ben odavittük kajakjainkat a Kalazantinumból. Most Hidasnémetinél léptük át vonattal a határt. Megnéztük a kassai dómot, s a Tátrában béreltünk szállást. Onnan kirándultunk Iglóra, Lőcsére, Podolinba, a Csorbatóhoz, s estére mindig hazajöttünk szállásunkra. Még Lengyelországba is átruccantam. Jóska nem, ő még megbízhatatlanabbnak számított, s oda már nem kapott útlevelet. Láttam Krakkót, a piaristáknál szálltam, meg is ajándékoztak, aranyosak voltak. Hazafelé menet meg belátogattunk Túrócszentmártonba, ahol Anyukának vásároltam egy nagyon szép ruhát. Halála után Marcsuka húgom örökölte. Továbbutazva nagyokat sétáltunk Pöstyénnek még a monarchia levegőjét lehelő parkjaiban, Nagyszombaton pedig a ferenceseknél szálltunk meg. Otthon éreztem magam. Csak ritkán kellett elővennem német vagy latin nyelvtudásomat. A nagyszombati püspökséget megkerestük szállás okán, s elkezdtem dikciómat latinul, mire a bennünket fogadó pap – alighanem tót volt – nem nagyon barátságosan rám szólt,:

– Csak beszéljen magyarul...

Iglón is – az üzletekben szólhattam magyarul, a nagyszombati kofák meg hangosan kiabálták a *naccságos asszonvt* – hamisítatlanul tiszta kiejtéssel. Nem is szólva Pozsonyról, ahol gyufát vásároltam, s nem tudom már hogyan kértem, de az eladó kisasszony rám szólt:

– Dobozt kér vagy csomagot. A doboz az egy gyufa, a csomag meg egy tucat...

Onnan már, s megint vonattal Pestre jöttünk. Nagyon szép utunk volt.

Ezután történt, hogy Andi házassága tönkrement. Váltak. Próbáltam békíteni őket. János tiltakozott:

– Csak mint magánember szólhatsz hozzá, papként nem!

– Nálam ez a kettő egy, nincs magán meg papi véleményem, csak jézusi!

Persze nem jutottam semmire, Jánosnál volt már akkor egy harmadik személy is. Évek múltán újra megkerestem, házasságuk 25 éves fordulója után:

- Jánoscám, nem volna itt az ideje, hogy szentségi házasságod helyreállítsad?
- Meg kell dicsérnem hajlíthatatlan következetességed – volt elegáns válasza.

Ezt követően már csak gyermekei esküvőjén, s az utóbbi években pedig unokáinak esküvőjén találkoztam vele, akiket – egyelőre – mindet én eskethettem. Jaj de nagyon sajnálom, hogy ez a szépeszű, míves tollú ember kiesett körünkből. Miért? A *harmadik* volt a felelős érte? Az csak következmény volt. Belépett életébe – egy Miki miatti házkutatás során – a hatalom... Ahogyan a hierarchia életébe is belépett, és sokakéba. A diktatúra hatalommal bír, nem is kicsivel.

Magára maradván – Andit már többször látogattam, felvidéki nyaralásom után is. Az osztályával készült ő is a Felvidékre, s én lelkesen magyaráztam neki, hogy miket érdemes megnézni, és térképeket adtam neki. Később mondta:

- E lelkes magyarázat után kezdtem újra hinni Neked.

Eszembe jut, hogy levélben megkerestem – vagy ő engem? – kalazantinumi legjobb barátomat is, akit szentelése után Kolozsvárra helyezett a rendkormány, s ő, bár mosoni gyerek volt, ott maradt Erdélyben: elmentem Börzsei Marcihoz. Amikor szabadultam, Görgényszentimrének volt a plébánosa. Többször is meglátogattam. Nagyon finom lelkű ember volt, s a kultúrája is. Mosoni faluja nyelvétől doktorált Kolozsvárott Szabó Attilánál. Sokat sétáltunk. Láttam, hogy a Görgényi havasokról tavasszal lezúduló Görgény vize minden évben új medret vág. Mondta, hogy a közeli Üvegcsúr magyarjai mind szálas és szőke emberek; tótokból elmagyarosodott magyarok. Lehet benne valami, mert a gyulafehérvári egyházmegye legutóbbi sematizmusában ezt találom: *1770-ig erdőség volt a falu helyén. Ekkor b. Bornemissza József üveggyárat alapít... szakembereket telepít be Morva és Csehországból, munkásokat Székelyföldről...* Mesélte az is, hogy valahogy elterjedt róla a vegyes lakosságú – református és katolikus magyarok, meg görög katolikus románok – faluban, főleg a románok körében, hogy akiért ő imádkozik, akár az imát fizető legény, akár a leány, annak feléje hajlik választottjának a szíve. Nem is misét kérnek, csak a nemtudomminek nevezték – román a szó – imádkozást. Másszor is, később is voltam nála, amikor Márton Áronnal találkoztam bérmáláskor. Ha sokáig élek, legalább egyszer szeretnék keresztülvitni a Görgényi havasokon. Három út is vezet keresztül rajta. Szászrégen, Parajd és Székelyudvarhely felől, de talán a parajdin tud elmenni az autó is. Gyalog többnapos járás volna az út. Az volna a szép, lehetne útközben gombászni is, de ezzel már elkéstem egy félszázadot.

Más nyaralásaimra nem emlékezem. Csak írtam, és írtam, amibe belefogtam, hogy tisztában legyek vele, hogy mit is gondolok, azaz hogy Jézus mit gondol. Mert miért, miért nem, ő volt számomra az *etalon*. Alighanem azért, mert megkérdőjelezetlenül élt bennem, hogy ő az *Isten Fia*, s ezért szükségképpen egyetlen eligazítóm.

Hol tartottam ekkor én? Nem tudom, mi okból, de '64 karácsonyán tettem először indigót a gépembe. Pécelieknek prédikáltam el a templomban. Akkoriban még soha nem írtam meg előre szentbeszédem, utólag kellett rekonstruálnom, ami bennem volt, hogy a szöveg míves legyen. Pécelen még nem használtam magnót. S megmaradt a szöveg. Címe: *Megváltás és megváltás*:

...Emmánuelnek fogják hívni, s ez azt jelenti: Velünk az Isten! – így énekel Izajás. Igen, az Isten velünk, de mi az Istennel vagyunk-e? Az angyalok éneke kétezer év alatt beborította-e a földet? A jászolban fekvő gyermek és annak békessége meghódította-e az emberi szíveket? Az ateizmus napról napra tömegeket, sőt nemzeteket hódít meg. A megkereszteltek arányszáma évről évre fogy. Mitől terjed az ateizmus? Mitől fognak a keresztények?

Isten lemondott szentháromsági hiánytalan létéről, s eljött hiányoktól szenvedő embernek. Emberként bölcsőnek jászolat, halálos ágyként akasztófát választott. Istenként embersorsot,

emberként a kiközösítettek sorsát választotta. A keresztények dicsőítik Őt ezért, maguk pedig igyekeznek életüket kényelmessé tenni, s e kényelmet minden rendelkezésre álló erővel megvédeni és gazdagítani. Az ateizmus megállapítja, mi és ki az ember földi üdvösségének akadálya. Az ateisták pedig meghirdetik az akadályok elleni feltétlen harcot; kerül, amibe kerül, de ártalmatlanná tenni a kiváltságokat élvezőket – ha kell, véres harcok árán is.

Látnivaló: a kereszténység, illetőleg Krisztus és a keresztények közti ellentmondás, s az ateizmus és az ateisták közti összhang. Lehet egy eszme helyes vagy helytelen, de a benne lévő hatékonyság kifejleni csak akkor tud, ha zászló és tábor egyetért egymással. A keresztény zászló, a Krisztus, pedig más, mint a keresztény tábor.

Ezt azonban nem valljuk be magunknak. Hogy csináljuk ezt? Hát először is úgy, hogy áthúzzuk Krisztus és a keresztény sorsazonosság között az egyenlőséget. Krisztus jászolban született; Ő megtehetette, Isten volt, ránk ebből nem következik semmi. Krisztus szegényen élt, nem biztosította magát. Ő megtehetette, Isten volt, ránk ebből nem következik semmi. Krisztus olyanokat mondott és úgy viselkedett, hogy három év alatt minden igazsága és jósága ellenére is, és társadalmi közakarathoz akasztófára került. Ő Isten volt, Ő megtehetette, ránk ebből nem következik semmi. Attól én nyugodtan lehetek keresztény, azaz krisztusi, ha az életemben, ha nagytóval nézem is, akkor sincs semmi, ami krisztusi. A krisztusinak az élete nem krisztusi!? Ki ne látná az ellentmondást? Látjuk is, és meg is magyarázzuk, hogy elfogadhatjuk.

Így szól a magyarázatunk: Neki mindezt csak azért kellett csinálnia, hogy megváltson bennünket. Meg is váltott vele, s a megváltás – kétezer éve már – készen is van. Nekünk tehát felesleges beléféküdni a jászolba; vállalunk, hogy ne legyen fejünket hová lehajtani és akasztófára juttatni magunkat. Talán csak nem akarjuk mindannyian újból megváltani a világot? Kiáltunk csak oda a fejjel fálnak szaladó forrófejűeknek: Megállj, hékás, Krisztus már megváltotta a világot.

Ez pedig így világos. Ezek után már csak az a kérdés, hogy mi szükség a keresztény, azaz krisztusi emberekre a világon? A kérdés teljességgel felesleges. Mert két mondattal korábban már válaszoltunk rá: Semmi. Nincs szükség krisztusi életre. Ebből a műfajból egy és csak egy kellett. Egy – a megváltáshoz. S az övé erre éppen elég volt.

De akkor mire valók a keresztények? Ez is buta kérdés, mert fölösleges, hiszen nyilvánvaló! Arra, hogy élvezzék a megváltást. És ez program? Hogyne volna az! Ha nem vesszük el másnak az életét, élettársát, vagyonát, jóhírét, vagy ha el is vesszük, de megbánjuk, s mondunk öt Miatyánkot, öt Üdvözlégyet – akkor mi, és csak mi, a megkeresztelték, élvezhetjük a megváltás gyümölcsét. Így vagyunk kedvesek Isten előtt, és így jutunk a földi életen túl a mennyországba. Program ez bizony! Nem vesszük el a másét; ha elveszük, meggyónjuk, s kapjuk cserébe az üdvösséget.

Mit szól például egy családjával együtt utcán háló és meghaló indus az ötszobás családi házzal rendelkező s tőle az utcakövetet bizony elvenni nem akaró s mindezek mellett a megváltás gyümölcsét élvező kereszténynek a programjához? Vagy mit szól egy nagyon sok millió éhezőt és rongyost számláló nemzet egy tökekihelyezési-, termelésifelesleg- és piachiánygondoktól gyötört fejlett ország hitvalló keresztényeinek e gondok közepette folyó megváltásgyümölcs-élvezéséhez? Megmondom. Dühbe gurul a mi megváltásgyümölcs-élvezésünkön, káromkodik egyet, ateistává lesz, s akármily éhezések, börtönök s életkockáztatások árán is, de nem nyugszik, míg családi házunkból ki nem kerget, s összes fenti gondjainkat le nem veszi vállunkról. Nem állok érte jót, hogy még azt sem fogja megengedni, hogy templomainkban Jézus jászláról, fejéthovalenemhajításáról, felakasztásáról szóló történeteket hallhassunk. Még azért sem állok jót, nem viszi-e börtönbe papjainkat, hogy eszeveszett istentelenségében megakadályozzon bennünket abban, hogy a megváltás gyümölcseit élvezzük.

Most már jöhet a második kérdés. Mit szól a mi programunkhoz Krisztus? Summásan mondjam? Mondom: Miattatok gyaláznak engem a nemzetek! De adhat egy nem summás

választ is, felolvashatja nekünk a négy evangéliumot. Kezdve a gazdagokon, jóllakottakon, nevetőkön, hízelgést gyűjtőkön. Folytatva a négy boldogságon, amely a szegények, éhezők, sírók és kiközösítettek csoportjáé. Ráismerünk az első, a négy jajos csoportban a mi krisztusi zászlónk alatti programunkra s képviselőire? Gazdagnak, jóllakottnak, nevetőnek s elismertnek lenni akaró önmagunkra? S a négy boldogságban a csak Krisztusra hártott-monopolizált, és abból magunkat szépen kiemelő programra? Esetleg meg is kérdezné tőlünk: Az én keserves életem s neveltségbe fűlt halálom gyümölcsének élvezését adtam programba nektek, amikor a hűtlen sáfárt dicsértem, aki szétosztotta, amit Isten vagyonkezelőként bízott rá, mert tudta a sáfár, hogy ezért és csak ezért fogadom be az örök hajlékokba? Elmondtam-e – kérdezné tovább tőlünk –, hogy nem lehet a gazdagságnak is, meg az Istennek is szolgálni? Mondtam-e úton-útfélen, s meg nem-szűnően ismételve, hogy adjátok oda, amitek csak van a szegényeknek? Mondtam-e, hogy csak az szereti felebarátját, aki nem ismer idegent, ahogyan a számariai ember? Mondtam-e, hogy a magad kifosztása, szegénnyé tevése másokért – csak csupán tanács?

Azt mondtam, hogy az ítéleten azt fogom számon kérni, hogy hozzányúltunk-e a máséhoz, vagy azt, hogy távozzatok az örök tűzre, mert éheztem, s nem adtatok ennem, ruhátlan voltam s fél nem ruházatok, nem volt lakásom, s lakást nem adtatok? Csak a ma élők közül kétmilliárd mindannyiunknál összehasonlíthatatlanul szegényebb felebarát vádoló bizonyosága fogja kiáltani felénk a nem hazudó, nem ijesztgető Isten megfellebbezhetetlen ítéletét. Egyetlen dologra vagytok érzékenyek. Ez a paráznság. De nem ezért fogtok elkárhozni. Ezt úgy-ahogy megbánjátok, s ezért én hetvenszer hétszer betakarom átszegezett testemmel mezítelenségteket, s élvezitek megváltásom gyümölcsét. De hogy az egész nektek adott programot kisiboljátok az evangéliumból, hogy eleve megtagadjátok, hogy utánam jöjjetek, és felvegyétek a ti kereszteteket – ezt, amit meg sem bánthattok, mert el sem ismertek, ezt nem tudom el- és betakarni. Mert ez maga a megátalkodás, a Szentlélek elleni bűn, amelyről megmondtam, hogy nincs rá bocsánat, sem ezen, sem a másvilágon...

Mitől terjed az ateizmus? Mitől fognak a keresztények? Azt gondolom, e két kérdés nem kérdés többé. S e két kérdéssel együtt lesöpörtünk az asztalról még valami mást is. Egy szívünkhöz nőtt balhiedelmet. Azt a magunk vigasztaló önáltatást, hogy a kereszténység azért nem terjed, mert kereszténynek lenni nehéz. Attól félek – akár az utolsó ötven évben is, az összes vallásüldözéseket beleszámítva is –, ateistát többet akasztottak, többet börtönöztek be, mint keresztényt. S azok mégis növekednek, s mi mégis fogyunk. E balhiedelemnek éppen az ellenkezője az igaz. A kereszténység is terjedne, ha nehezebb volna. A kereszténység is terjedne, ha a tábor ugyanaz volna, mint a zászló. Ha az ellentmondás megszűnnék, ha a keresztény valóban a krisztusit és nem eleve a krisztusi megtagadását jelentené, akkor terjednék az is.

Nem azért fogy a kereszténység, mert nehéz, hanem mert ennek a kereszténységnek nincsen értelme. Gondolkodó és becsületes ember nem hiheti, hogy ezzel a kereszténységgel valaha is előidézhetjük azt a megváltást, amit Krisztus bizony reánk bízott. Azt tudniillik, hogy az ő krisztusi életének vállalásával megteremtjük a gyűlöletet felszámoló felebaráti szeretetnek a világát. A már megszerzett és majd megszerzendő javak magunk számára birtoklásán épülő krisztustalan keresztény megváltásgyümölcs-élvezés – ez fogalmilag zárja ki a felebaráti szeretet világát.

Az ateizmus görbéjének emelkedése egyre meredekebb, a kereszténység görbéjének az esése egyre meredekebb. Kiszámítható az idő, amikor görbénk eléri a koordinátán a zéró értéket? Vagy a hitünk arra tanít, hogy jön majd nép és nemzedék, amely megérti a betlehemi éjszaka angyalénekét? Támadhat a mi nemzedékünkben is krisztusi kereszténység, amely megérti a mi jóakarunktól különböző, az angyalénektől hirdetett krisztusi jóakaratot, amely megadja előbb nekünk, majd általunk és felvett keresztjeink által a világnak is a békességet, az angyalok karácsonyi jókívánságát? Azt a kívánságot, amely egyre dübörgöbben és

követelődőbbben zúg végig a világon? Megadja azt, aminél kevesebb sem Istennek, sem embernek nem elég, s azt, ami Krisztus nélkül nem lesz meg soha – a békességet?

Hát ennyi volt a prédikációm '64-ben Pécelen, amikor lényegében még nem tudtam semmit a II. Vatikáni zsinatról, s amikor újra elkezdtem nagyító alatt tanulmányozni a Jézus ajkára adott evangéliumi szövegeket. Amikor vakációban meg naponta, munka után és bele az éjszakába... írtam és írtam e munkát, s mire készen lettem a 27 dolgozattal, már tudtam a vázát a KIO-nak, ha nem is tudtam még, hogy ez lesz végül a címe: *Keressétek az Isten Országát!* S a '65-ös év vége felé el is kezdhettem volna gépelni az akkor még három könyvre tervezett munkát: dogmatika, morális, és az Isten Országá, de akkor valami megakasztott.

Közbejött, hogy befejeződött a Zsinat, s megélelénkült a postám. Könyveket kaptam külföldről, s a Zsinatról szólókat. Az alapvető tájékozódást Max Lackmann több kötetes munkájából kaptam, egy lutheránus paptól, akit meghívott a Zsinat megfigyelőnek, mint az *Evangélikus és katolikus újraegyesülés* képviselőjét. Mind a négy ülészakról írt egy-egy kötetet. Az osztrák katolikus Styria adta ki művét. Számomra élmény volt falni köteteit, melyeket olvasva mintha jelen lettem volna a zsinaton. S egy Mester István nevű pap, akinek a nevét sem ismertem, s aki disszidált, és a Hittani Kongregációban kapott valamiféle beosztást, elküldte nekem füzeteként a Zsinat dokumentumait kihirdetésük sorrendjében, azok legelső kiadását. Leálltam a munkámmal. Előbb meg kellett ismernem a nyomda-friss legújabb katolikus tanítást. Latinul szóltak a dokumentumok. Lefordítottam őket. Azaz Évának gépbe diktáltam a fordítást, és indigót is tettünk bele, vagy tizet. Ezzel tíz évvel előztem meg hivatalos egyházunkat, mert a Szent István Társulat csak 1975-ben adja ki majd a maga fordítását.

Talán a Zsinat okozta eufória volt, ami előidézte ezt a második fogadalmam-ellenes gesztust. Az első az volt, hogy négyesben azért és negyedévenként mégis csak találkoztunk. A *Lumen Gentium*mal kezdtem a fordítást, s lefordítottam még a *Gaudium et Spes*-t, de végigolvastam, azt hiszem, majd mindegyiket, mielőtt folytattam volna a magam dolgát. Nehéz volna most, negyven év után pontosan beszámolni akkori benyomásaimról. Kezemből van *Sandro magister* jelentése az internetről: *Róma 2005. június 22: ... a II. Vatikáni Zsinat történetének „az igazsághoz hű és nem elfogult megírása még várat magára”* – jelentette ki Camillo Ruini bíboros. Abból az alkalomból, hogy a Vatikán kiadójánál megjelent egy vatikáni monsignore tollából egy könyv: *Ellenpont a II. Vatikáni Zsinat történetéhez* címmel. Ruini magyarázza a címet: azért ellenpont, mert szöges ellentéte a zsinat ama értelmezésének, melyet a katolikus történetírás ezidáig adott és világszerte monopolizált. Ismét idéz a magiszter Ruinitól: „A zsinatnak a múlttal szakításként és új kezdetként értelmezése a végéhez közeledik... ideje, hogy a történetírás rekonstruálja a zsinat történetét, amely végre a valóságnak megfelelő történet lesz”.

Érti mindezt a kedves olvasó? Elmondom, hogy mire gondolok. A reformista egyházi közvélemény hajlik arra, hogy a zsinat szakított a múlttal, a konzervatív pedig azt gondolja, hogy „folytonosságot alkot minden eddigi korszak hitével” (II. János-Pál). Ténylegesen az elmúlt negyven évben egyházunkban az történt, hogy akik a Zsinatra hivatkozva merészebben újítottak, azokat elhallgattatta a hierarchia. Ruini, úgy gondolom egy új korszak kezdetét jelentette be: ezután már senki se hivatkozhat az újító gondolatai alátámasztásául a II. Vatikáni Zsinatra.

Hogyan voltam tehát én akkor, amikor először olvastam a Zsinat dokumentumait? Örültem, hogy találok bennük olyasmit is, amit korábban nem olvastam egyházam hivatalos dokumentumaiban. Mondok néhány példát rá:

Krisztus szegényen és üldözötten vitte végbe a megváltás művét, az egyházat is ugyanerre az útra szólítja hivatása (LG 8).

... az újszövetségi könyvek közül is méltán kimagaslának az evangéliumok, mert elsősorban ezek tanúskodnak a megtestesült Igének, a mi Üdvözítőnknek életéről és tanításáról (DV 18).

Az isteni törvény rendelkezéseit lelkiismeretében fogja fel és ismeri el az ember; köteles is lelkiismeretét minden tevékenységében hűen követni, hogy eljusson céljához, Istenhez. Nem is szabad őt akadályozni abban, hogy lelkiismerete szerint cselekedjék... és csak a lelkiismeretének tartozik engedelmeskedni (DH 3., 11).

Méltányosnak látszik továbbá, hogy a törvények megértően intézkedjenek azokról, akik lelkiismereti okokból nem fognak fegyvert, de készek békés formában szolgálni az emberek közösségét (GS 79).

Ami pedig a többiekkel illeti, azok számomra többé-kevésbé mind belesimultak abba, amit idáig a teológián okosabb professzoroktól hallottam-olvastam, s amit magam is tanultam Schütz Antaltól a '30-as években. A 80-as évek elején meg közösségeinkben alapos vizsgálat alá vetettünk a Zsinat főbb dokumentumait, s megállapítottuk, hogy miben térnek el az evangéliumokban található jézusi szemlélettől, melyet akkor már a KIO kötetek is segítettek megmutatni nekünk. A KIO szemlélettől, amely a '81-es hivatalos római megnyilatkozás szerint nem tér el a katolikus tanítástól!!!

Ma pedig azt gondolom, hogy Ruini bíboros akciójának igaza van, mert a katolikus történetírás is áldozatul esett annak a reménységnek, hogy a Zsinat folytatódni fog, s bátor kicsiny lépéseit további bátor lépések fogják követni. A Zsinat eufóriát hozott: végre lehet az egyházban szabadon véleményt nyilvánítani. Lehetett volna, ha lecserélték volna a Kúria személyi állományát. De nem cserélték le. S akik abban reménykedtek, hogy bátran léphetnek tovább a zsinat által megkezdett úton, megütötték bizony a bokájukat. Küng nem írhatta meg kérdőjellel: *Tévedhetetlen?* Nem bizony.

Congar a zsinat után írt a *Concilium* című és valamikor radikálisan reformista folyóiratban egy tanulmányt arról, hogy a zsinati határozatok érvényesülése nagyon lassú folyamat. Egy határozat megszületése és gyakorlatban érvényesülése, ez nagyon is kettő. S még erősebben az, ha nem cserélik le a határozat előtti szemlélet képviselőit vezetői posztjukról. Nem cserélték le. VI. Pál nem is akarta. I. János-Pál alighanem akarta, s alighanem ezért halt meg pápasága 33. napján. II. János-Pál pedig megerősítette a konzervativizmus bástyáit, s nem utolsó sorban azzal, hogy nagyobbára csak ultrakonzervatív személyeknek adományozott bíborosi kalapot.

Mindebből akkor az következett számomra, hogy csak bátran tovább. Miért? Mert én nem azzal foglalkoztam, hogy mit kell tanítani-csinálnia az egyháznak, hanem csak azt akartam megmutatni, hogy Jézus mit tanított. Nem kontesztáltam. Hogy mi következik ebből a mai egyházra, azzal én nem foglalkoztam. Ezért mondhatta a Klérus Kongregáció, hogy nincs a KIO-ban semmi, ami sértené a katolikus hitet. S a '64-es a Zsinattal egykorú péceli prédikációm? Talán az sem sértette? A Tomek Vince után következő piarista generális mondta volt nekem, amikor Pesten járt és találkoztunk:

– Nincs olyan jó vasárnapi prédikáció, amelyben ne lehetne találni legalább három eretnokséget.

Miután lefordítottam a *Lumen Gentium*-ot és a *Gaudium et Spes*-t, nyugodtan folytathattam munkámat, s elkezdtem két indigót betéve a gépbe diktálni Évának eredményeimet. Hatalmas tollat rágások után diktáltam, nagy előkészületek után. S '68 nyarának végére el is készült a hat vastag broszúra. Egyetlen példányom sem maradt belőle. Közben egyebet is diktáltam, mert lassan-lassan felfutott a Fordítás Irodánál a fordítói pályám is. Amikor végére értünk a hatodik kötetnek, felálltunk Évával, s elénekeltük a Te Deum-ot. Közelében voltam már 50. születésnapomnak. Csak több volt ez már mint a húsz évvel korábban írt *Szeretet az Isten*. Ez a fiatalkor, a KIO pedig a férfikor gyümölcse volt. Hat kötetes öt könyv lett végül is a 27 dolgozatból. Az első: *Honnan jött?* A második: *Miért jött?* A harmadik: *Az út* – de két kötetben. A negyedik: *Nem fogadtuk be.* Az ötödik: *Az ország.* Ez volt a *hat kötetes ötkönyv*.

S közben mi történt? Jártam a Tempóba, jártam Pécelre, s barátkoztam tovább azokkal, akik szóba álltak velem. Müliékkel, Sárával, Évával, Andival a pestiek közül. Fricivel-Erzsóval, Jóskával, Terivel a debreceniek közül, de történt valami egyéb is.

Éva néni Fehérváriné Ildikóéknál lakott albérletben a Breznó-közben. Egy alkalommal megkeresi Ildikót, a derék katolikus asszonyt, a szomszéd házból egy derék katolikus férfi, egy egyetemi docens, dr. Demeczky Mihály, s mondja, hogy három fiából a legidősebbet, Jenőt nem elégíti már ki az, amit a templomban hall, kellene egy alkalmas személy, aki foglalkoznék a fiával. Ildikó már jól ismer engem, sokszor jártam náluk, beszélgettem is velük: férjével, apjával, anyjával s a három gyerekkel. Szól Ildikó Évának, s Éva majd megkérdezi tőlem, hogy vállalom-e Jenőt.

Mért ne vállalnám? Ez csak egy személy, ez nem ellenkezik a fogadalmammal. S Jenő elkezd járni hozzám délutánonként. Egyszemélyes filozófiai tanfolyamra. Azt mondom neki, amit leírtam már Demény Palinak is, Halász Bandinak is. Nem tudom mennyi ideig tartott a tanfolyam. Azt sem, hogy hetenként vagy két hetenként találkoztunk. Ha ez 65-ben történt, akkor Jenő 16 éves volt. Az elbolondíthatók, a Jézus számára megnyerhetők korában. Próbáltam ezt az egyszemélyes műfajt más fiatalokkal is. Éva is prezentált nekem két fiút, egy szemészorvos gyerekeit. A gyerekek anyja volt Éva köréhez tartozó, s buzgón járt '52 előtt az Éva által szervezett előadásaimra. Meg is látogattam őket. A férjével is próbálkoztam barátkozni. Nem lett a tanfolyamomnak semmi eredménye. Csak jófiúk voltak, engedtek szüleik kérésének, hogy látogassanak engem.

Egy más tanfolyamom is eredménytelen volt – Halápi Évivel, a keresztlányommal. Ő volt szüleim első unokája, 46-ban született. Amikor kijöttem a börtönből, már 15. évében járt, s felcsapott ateistának. Mikor? Már nagyon régen. Még emlékszem rá, hogy '64 nyarán Mátyásföldön, a Repülőtéri HÉV megállóban állunk: anyám, a húgom, Livi, Évike és én. Vasárnap van, és csilingelő hangon Livi megszólítja lányát:

– Évikém, voltál ma már szentmisén?

– Nem voltam, és nem is megyek. S ezt vedd egyszer és mindenkorra tudomásul, Anyám!

Csend következett, és a kanál megállt a levegőben. Rá egy pár évre írtam neki egy levelet:

– Évikém! Csecsemőként kereszteltek meg, nem tudtál igent mondani arra, amit ott csináltunk Veled, s én lettem a keresztapád. Ezennel kijelentem, hogy visszaminősítem magam számodra keresztapából Gyuri bácsivá, ha nem adsz nekem lehetőséget arra, hogy tartsak Neked egy tanfolyamot arról, amit csecsemőkorodban nem mondhattam el neked.

Ekkor már egyetemista volt. Eljött az egyszemélyes tanfolyamra ő is. Becsülettel végighallgatta, amiket mondtam neki, és utána maradt továbbra is ateista. Valami gyermekkori sérülés folytán *incapax* volt tartalmaim számára, akinél egyébként jézusibb viselkedésű embert nem találtam mind a mai napig családom tagjai között. De elvégezte a tanfolyamot, s én maradtam számára keresztapa, ő meg ateista. Abban reménykedem, hogy Jézus nem fogja számon kérni tőle rengeteg misemulasztását, amit élete során felhalmozott.

De Jenőnél sikerült a tanfolyam, mert benső igénye volt a tisztánlátásra. Neki története lesz a Bokorban. És másvalakinél is sikeres voltam: Turiák Ildikónál, aki Trásy Évi barátnője volt. Úgy lett azzá, hogy egészségügyi dolgozók voltak mindketten a MÁV kórházban. Ildi apácának készült. A Csávossy páter gründolta *Unum*-apácáknál, akik nem élhettek együtt, mert Rákosinak nem volt szüksége szerzetesekre. A noviciátust azért elvégezhetette. Hogyan? Úgy lett novícia, hogy mesternője ezt mondta neki:

– Kislányom, naponként munka után térdepelj be hazament bármelyik utadba akadó templomba, nézz rá a karórásra, hol áll a nagymutató, s amikor visszaér ugyanoda, akkor hazamehetsz. Végigcsinálta a noviciátust, de fogadalmat nem tehetett. Azért, mert közben megismerkedett velem, vagy csak azért, mert még mindig nem volt módjuk az együttélésre, nem tudom. De annyit azért mondtak neki:

– Tedd le a fogadalmat Bulányi atyánál!

Ott meg nem tudta, mert akkoriban még én sem gondoltam szerzetalapításra. Ma már gondolok rá. Nem apácarendet akarnék alapítani, hanem családi szerzetet. De nem jelentkezik rá ő sem, mert pillanatnyilag el van foglalva: a rákjával birkózik – az életéért. Hát övele találkozom Trásy Éviék lakásán valami jeles alkalommal, melyre meghívást kapunk, Ildi meg én is. Lecsapok rá, s őt is meghívom egyszemélyes tanfolyamomra. Akármit mondok is, mindenre üdvözült arccal mosolyog: ő is úgy gondolja. Nem tudok mit mondani annak, aki velem mindenben egyetért. Ki kell találnom valamit, amit nem tud: ő lesz az első, akit szentírásunk nyelvére, görögre próbálok tanítani. Pár év múlva majd sorozatban rendezem görög-tanfolyamaimat – 15 meg 20 főnek. A Bokorban: Pesten és vidéken is és Székesfehérváron is, még a Regnum teológiai tanfolyamán is. Mekkora sikerrel, már nem emlékszem rá, de ebből is maradandó kapcsolat lesz. Őt összeismertetem majd Jenővel is. Jenő boldog:

– Ildivel lehet másról is beszélni mint veled, Gyurka bácsi.

Nem mondja meg, mi az a más. Jenőt el is kapja a gépszíj. De majd más kötél üti el őt, mert Ildi – minden rábeszélő képességem ellenére is – hajthatatlan: ő apáca akar lenni.

Vissza a görögre. Honnan ez az új szerelmem? A középiskolában négy éven keresztül tanultam heti hat órában. Jelesre le is érettségiztem belőle. Klasszikus görögöt tanultunk: Xenophónt, Homéroszt, Sapphót, Szophoklést, Platónt, meg a többieket. A noviciátusban pedig az újszövetségi *koiné* változatát a görögnek. A teológián már nem került elő, azt latinul tanultuk. Megvoltam nélküle szentelésem után is, Kolakoviccsal találkozásom után is, s a börtönben is. De utána, amikor elkezdtem írni a 27 dolgozatot, s a pontosítások okán újra és újra elő kellett vennem a görög szöveget, s ekkor feléledt rég felejtett érdeklődésem a görög nyelv iránt.

A '60-as évek során – tempósként – sokszor misézek a Nefelejcs utcához közel, a Rózsák téri templomban. Ott találkozom egy alkalmilag szintén ott miséző francia pappal, Pere Poupard-dal. Később lesz az egyháznak egy ily nevű bíborosa is, máig sem tudom, hogy ő volt-e az, akivel francia beszédbe vagy csak nyögésbe elegyedtem, mert francia nyelvtudásom is csak könyvtudás. Mindegy, de a beszélgetés eredményeként, küld nekem hamarosan egy *Schmoller*-t. Mi az? Egy görög szószedet, mely sorba veszi az Újszövetségben előforduló görög szavakat, s idézi azok összes előfordulásait, a szó környezetszövegét is, azaz megjelöli azokat a helyeket, melyeken megtalálhatók azok – a görög nyelvű szentírásban. Így tökéletesedhetik a KIO módszere. Csak felütöm a Schmollert, s már tudom is, hogy pl. a négy evangéliumban még hol fordul elő az éppen vizsgált tartalmú szó, s analizálhatom egyenként összes előfordulásait, hogy a végén megállapítsam, mi annak a szónak a pontos jelentéstartalma – Jézus ajkán. Ezt a módszert mutatja majd be a KIO 12. numerusa, melynek címe: *Az istennektetés.*

Az elkövetkező évek folyamán eljutok majd az Abonyi utcába, ahol a reformátusok könyvlerakata található, s örömmel fedezem fel annak református lelkész-örzőjében az egyik Tarr-fiút, akinek egyik öccsével jártam be naponként Hévvél a 30-as években Pestre iskolába. Apjuk olyasféle elkötelezett református volt Mátyásföldön, mint apám katolikus változatban. Ő aztán ellát engem bőven Schmollerrel, s én ajándékozom vagy csak adom a görög tanfolyamok igényesebb résztvevőinek a Tarr-fiútól majdnem szimbólikus áron kapott köteteket.

S közben történt valami. Mi? A Nemzetközi Vásár? S nekem ahhoz, mi közöm? Csak annyi, hogy a Tempó dolgozott az ott kiállító *átkos imperialistáknak* is. Ami minket, a melósokat illetett, nagyon szívesen is. Miért? Hát csak azért, mert nemcsak aláírták menetlevelünket, hanem még meg is ajándékoztak bennünket a nap végén, ha jól tüsténkedtünk nekik, egy-egy csomag külföldi cigarettával, vagy szardíniás dobozzal. Kapni egy csomag *Pall-Mall*-t akkor olyan kincsnek számított, amilyen nem sok embernek jutott birtokába a '60-as években! Én is sikereket arattam velük családomban.

A Tempóban az évek múltán elkezdtek hasznosítani. Le-leszoltak a központból, ha lebetegedett valamelyik telepvezető, hogy vegyem át egy-két napra a telepvezetői tisztet, s én átvettem. Az Österreicher Irén férje, Novák elvtárs volt a telepvezetők főnöke. Egy ilyen telepvezetési megbízatás kapcsán támadt egy kis afférem velem. A telepvezető reggel hatkor kezdte munkáját, s délután hatig tartott az. Reggel kiállították a menetleveleket, melyekkel elmentünk a munkába, délután pedig becsurogtunk, s leadtuk azt. Közben nem sok dolguk akadt. Adminisztráltak, amit kellett, meg felvették az esetleges új rendelkezéseket. Valaminő váltással dolgoztak. Novák meg azt kívánta volna tőlem, hogy hattól-hatig sorvadjak magas méltóságomban. Megmondtam neki, hogy ezt nem teszem:

– Melósként tíz órát dolgozom (papíron), legfeljebb négyig maradok (kellett nekem a délután, hogy írjam a KIO-t).

– Akkor levesszük a százalékát!

– Tessék levenni!

Nem maradtam négy után, és nem vette le. Gondoskodott már két óra felé a váltásról, s mehettem haza. Idők múltán a Nemzetközi Vásáron is előléptem munkaszerzővé: tárgyaltam *külföldiül*, s eladtam nekik melósainkat. S szereztem vele valutát szocialista hazámnak, úgy bizony! E munkám során Novákkal együtt dolgoztam. '67 májusában is. Egy ilyen alkalommal mondja, hogy nagyon előnyösen lehet budai telkeket venni, a Csátárkán. Meg is mutatná, hogy hol. Munkaidőben voltam s a főnökömmel, tehát készségesen mentem Trabantján oda, ahova vitt. Korábban nem tudtam, hol a Csátárka, most megtudtam. Álomszép táj, paradicsom a Gugger-hegy alján. Öreg gyümölcsfák a nagyjából üres telkeken. Nagyon tetszett. Alig volt élet rajta. Államosíthatták valamikor – valakiktől. Gondolom Rákosi elvtársnak *ajánlották* fel annak idején a tulajdonosok, s most Kádár hasznosítani akarta az üres telkeket addig is, amíg majd épít rajta valamit a szocializmus. Ha megveszünk egy ilyen telket, az államnak joga van bármikor visszavásárolni tőlünk. Ezért csak faház építhető rajta. Novák venne egy fél telket, s megkérdi tőlem:

Nem volna-e kedve a másik felire?

Tizenöt évvel később vásárolja majd vissza az állam, de majd jó dupla áron – a fák miatt, amiket ültettünk. Meg azért is, mert közben felment a telkek ára is. Mi vagyunk a legvidámabb barakk a szocialista táborban, már a melós is tud telket vásárolni! De visszavásárlásuk után is használhatjuk majd, amíg nem kezdenek rajta építkezni. Úgy a '80-as évek első felében, közepén kerül majd erre sor. Talán 30.000 forint lett volna a féltelek. Mondtam Nováknak, hogy gondolkozom rajta, s hamarosan visszatérek rá.

Délután már kint voltam Imre öcsémmel a telken, neki is tetszett nagyon. Megállapodtunk, hogy ketten együtt megvesszük a félteleket, s az ő nevére. Tíz évre el voltam tiltva közügyektől. Hátha ez is közügy? Biztos, ami biztos. Egy nemzeti ajándékot adtam már szocialista hazámnak... Másnap összehoztam öcsémet Novákkal, s május végén már építettük is a kerítést meg a kaput. Imre szerzett deszkavégeket – *bórdeszkákat*, hivatalos néven – borítónak, én meg egy becsületes palócot, talán Havasi Gyuszi emberét, aki összerakja a betonteraszt egyik oldalán a faházat. Öt méter hosszúra, három és fél méter szélesre terveztük. A négy méteren elfért egymás végiben két heverő, balra egy nagy zsalus ablak, a heverők előtt meg asztal és székek, s az ablak alatt beépített szekrényféle, melyre ülni lehet. Az ötödik méterért leválasztottuk: oda került a 4x1 méteres konyha – kis benyúlóval – s benne gázrezsó. A maradék 1x1 méteren – de külső ajtóval s a terasz felől – pedig a helység, ami nélkül minden konyha felesleges. A terasz alakját is szépen kiképeztük, hogy legyen rajta egy kiszélesedés, s ott egy asztal, melyen még bridzsolni is lehet. A nyár végére már állt a ház. A debreceni Pór Jóska-Ági (Jóska anyukája benne volt a debreceni fiatalasszonyokból alakult csoportunkban), az agrármérnök házaspár segítségével megterveztük öszre a kertet is. Volt benne egy öreg mandulafa is. Úgy megmetszette, hogy Teri majdnem sírt, hogy nem lesz termés rajta. De lett bőven, bárcsak később tanultuk meg Lékai sokatmondó jelmondatából,

hogy *succisa virescit*, azaz a kommunistáktól megnyesett egyház is kizöldül, mert a kommunisták meg ő is metszették, s alaposan.

Imrével megállapodtunk, hogy én használom szombaton, ő meg vasárnap – akkor én Pécelen vagyok. Hétközben pedig akármelyikünk. Ha banzájt rendeznénk valamelyik hétköznapon, azt tudatjuk egymással telefonon. Így aztán elkezdtem szombatonként kijárni a Csatárkára. S akadt mindig valaki, aki kijött velem. Terényi Lajcsi piarista például, aki osztálytársa volt Emilnek, s Kecskemétről felkerülve pesti gimnáziumunkban tanított, s aki felhívta figyelmemet Toynbee '56-ban megjelent könyvére: *An historian's approach to religion (A vallás egy történész szemével)*, melyet hamarosan majd lefordítunk magyarra, s okosodunk belőle. Aztán Merza Jóska három gyerekével: Jocóval, Katival, Pepével. Meleg Ilus meg Kovács Teri. Trásy Évi ötödik gyermekével, Katival, akinek Ildi meg én lettünk a keresztszülei. Ildi és nyomában Andi is, meg Jenő, és hamarosan majd az egész Bokor, de ezt '67 áprilisában nem is sejtettem még. Veszélye – úgy gondoltuk – nem volt. Láthatta az egész világ, hogy dolgozunk a kertben. De mikor a nap leszállt, behúzódtunk a házba, s gyertyafénynél, mert villanyunk nem volt, beszélgettünk. Meddig? Az utolsó buszig. Azt tíz és féltizenegy között értük el a Törökvészi és a Csatárka út találkozásában.